

Objektu tipi latviešu valodā

Types of objects in Latvian

Līga Vogina

Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte
 Latviešu un vispārīgās valodniecības katedra
 Visvalža iela 4a, Rīga, LV-1050
 E-pasts: *liga.vogina@lu.lv*

Valodniecībā termins *objekts* tiek traktēts divējādi. Pirmkārt, ar to saprot teikuma sintaktiskās struktūras vienību, precīzāk – papildinātāju (sk., piem., Van Valin 2005; Crystal 2008). Otrkārt, ar objektu saprot teikuma semantiskās struktūras vienību, proti, objekts ir „vispārināta semantiskā loma, situācijas dalībnieks, uz ko darbība kādā veidā ir vērsta” (VPSV 2007, 266). Šajā rakstā termins *objekts* tiks lietots vispārinātas semantiskās lomas nozīmē, tālāk aplūkojot objektu tipus latviešu valodā. Rakstā minētie piemēri ekscerpēti no Līdzsvarotā mūsdienu latviešu valodas korpusa materiāliem, tiem dota atsauce (K), katrā teikumā pasvītrots izteicējs un treknrakstā izcelts objekts.

Atslēgvārdi: objekts, tiešais objekts, cietējs, tēma, stimul, piederums.

Objekta lomas skaidrojumā ir augsts vispārinājuma līmenis, tādēļ nav skaidri noteikts, kā darbība var būt vērsta uz objektu. Objekta loma ir saistīta ar darbības vārda valenci, precīzāk, semantisko valenci. Tā ir darbības vārda spēja „sintaktiski saistīties ar noteiktu semantisku kategoriju vārdu formām” (VPSV 2007, 349). Vienvalenti verbi ir nepārejoši jeb intransitīvi un piesaista subjekta nosaukumu, savukārt divvalenti un trīsvalenti verbi attiecīgi tiek saukti par pārejošiem jeb transitīviem (teorētiskajā literatūrā trīsvalentos verbus sauc arī par ditransitīviem (sk., piem., Van Valin 2005)) un tie piesaista ne tikai subjekta nosaukumu, bet arī tiešā un netiešā objekta nosaukumu. **Tiešais objekts** ir „objekts, ko izsaka ar papildinātāju akuzatīvā” (VPSV 2007, 404), savukārt **netiešais objekts** ir „objekts, ko izsaka ar papildinātāju datīvā vai prievārdisku savienojumu” (VPSV 2007, 254). Rakstā sīkāk tiks aplūkotas tiešā objekta semantiskās lomas (par netiešā objekta lomām sīkāk sk., piem., Vogina 2010).

Tiešā objekta loma, līdzīgi kā citas semantiskās lomas, dažādu autoru darbos tiek definēta atšķirīgi. Atkarā no pētījuma mērķa katrs autors izvēlas piemērotāko vispārinājuma pakāpi. Atbilstoši augstākajai vispārinājuma pakāpei nākamajos piemēros redzami atšķirīgi tiešie objekti:

*Kad **vadmalu** vel, tad jācep **pankoki**, lai **vadmala** tik **valkana** kā **pankoki**. (K)*

*Vētra vakarnakt nopostīja **vairākas ēkas**. (K)*

Aplūkojot minētos piemērus, var konstatēt, ka darbība katrā piemērā nosaukto objektu ietekmē atšķirīgi. Pirmajā piemērā objekti *vadmala* un *pankoki* darbības

rezultātā rodas, savukārt otrajā piemērā minētais objekts *ēkas* darbības rezultātā pārstāj pastāvēt. Tātad var sacīt, ka objekta semantiskā loma apvieno objektus ar atšķirīgām ietekmes pakāpēm. Ietekme uz objektu atkarīga no pārejoša darbības vārda nozīmes. Kā norāda Vladimirs Gaks (*Владимир Гак*), pārejoši darbības vārdi var nosaukt gan objekta radīšanu, gan objekta iznīcināšanu, gan objekta pārvietošanu, nodošanu, gan arī saskari ar objektu utt. (Гак 2000, 288; par to sk. arī Мустайоки 2006, 165).

Tā, piem., turpmākajos teikumos nosaukta objekta radīšana:

*Es vakar uzadīju burvīgu **kleitu**.* (K)

*1626. gadā jezuīti uzcēla **baznīcu**.* (K)

*Līdz rītdienai man jāuzraksta pētnieciskā darba **plāns**.* (K)

Minētajos teikumos nosaukta aktīva darbība, kuras veicējs (pat ja teikumā tas nav nosaukts) ir dzīva, ar gribasspēku apveltīta cilvēciska būtne, kas rīkojas mērķtiecīgi, lai radītu taustāmu, reālu objektu – *kleitu*, *baznīcu*, kā arī *plānu*. Kā redzams, objekti ir konkrēti priekšmeti.

Teikumā var būt nosaukta arī objekta iznīcināšana, piem.,

*.. viens no viņiem apļa vidū saplēsa dzīvsudraba **termometru** ..* (K)

*Sasita gan viņa **lukturi**, gan **binokli**, gan **fotoaparātu** ..* (K)

*Lai likvidētu ugunsgrēka nodarītos **bojājumus**, prāvests ar draudzi nekavējoties ķērās pie baznīcas atjaunošanas darbiem.* (K)

Pirmajā un otrajā piemērā *termometrs*, *lukturis*, *binoklis* un *fotoaparāts* darbības rezultātā ir sabojāti, tādēļ tos vairs nevar izmantot paredzētajiem mērķiem, savukārt trešajā piemērā *bojājumi* tiek novērsti, tātad tie arī beidz pastāvēt.

Jāaplūko arī tādi piemēri, kuros redzama darbības iznīcinošā ietekme uz objektu, taču nav zināms, vai darbības laikā objekts izzūd pavisam vai daļa objekta saglabājas, piem.:

*Vēdera sāpes aizdzen, kad ēd taukšķētus **zirņus** vai stipri saceptu liesu **gaļu**.* (K)

*Pavlovs dzēra [...] **degvīnu**, **konjaku** un vēlāk arī **liķieri**.* (K)

***Tēju** ielēja vienkāršās pudelēs un dzēra aukstu.* (K)

Acīmredzot minētajos piemēros nav bijis svarīgi norādīt, vai viss objekts darbības rezultātā izzūd vai tomēr daļa objekta saglabājas. Svarīgāks šajos teikumos ir bijis paša objekta nosaukums. Aplūkotie teikumi ļauj secināt, ka semantiskās lomas atkarīgas no darbības vārda nozīmes. Sal. *Tēju* [...] *dzēra aukstu* un *Tēju izdzēra aukstu*. Darbības vārds *dzert* izsaka nepabeigtu darbību, bet darbības vārds ar piedēkli *iz-* norāda uz darbības pabeigtību un objekta pilnīgu zudumu.

Iespējama arī objekta pārveidošana, piem.,

*Būs iespēja cept **šašlikus** un **desiņas**.* (K)

*Lūgšana atjauno un stiprina ģimenes locekļu savstarpējās **saites**.* (K)

*Šis izglītības mērķis ir sagatavot **studentus** patstāvīgam un sekmīgam darbam marketinga, reklāmas un starptautisko sakaru nodaļās.* (K)

Minētajos piemēros ir objekti, kas eksistējuši jau pirms teikumā nosauktās darbības, ar pārejošu verbu tiek izteiktas pārmaiņas, kuru rezultātā objekti tiek pārveidoti.

Objekts var būt nodots arī kādam citam situācijas dalībniekam:

1912. janvārī pilsētas dome viņiem nolēma piešķirt gruntsgabalu .. (K)

17. gs sākumā jezuītiem piešķīra zemes. (K)

Aplūkotajos piemēros ir izteikts arī darbības netiešais objekts, proti, saņēmējs *viņi* un *jezuīti*.

Iespējams runāt arī par objekta uztveršanu:

.. rīt redzēšu vīriešus uniformā. (K)

Bandžunā uz ielas ieraudzījām mūsu volgu, ar ko atbraucām pērn. (K)

Kaut kur tālumā kā pa sapņiem es dzirdēju aukles žēlabainās nopūtas .. (K)

Jaunajā kolekcijā jūs atradīsiet kleitu no ziloņkaula krāsas denima. (K)

Minētajos piemēros ir t. s. uztveres verbi, kas nosauc objekta uztveri ar kādu no maņām. Pēdējā piemērā darbības vārdu *atrast* var saprast divējādi – ‘ieraudzīt’ vai ‘sameklēt’. Tādējādi par objekta uztveršanu var runāt tikai tad, ja *atrast* lietots *ieraudzīt* nozīmē.

Semantisko lomu analīzē ir lietderīgi izmantot **prototipa** jēdzienu (par to sk., piem., Foley, Van Valin 1984). Tā, rakstot par pārejošiem verbiem, Talmī Givons (*Talmy Givón*) norādījis, ka prototipiski pārejoši verbi ir *break* ‘lauzt’, *build* ‘būvēt’, *make* ‘gatavot’, *chop* ‘skaldīt’, *destroy* ‘iznīcināt’ u. c. (Givón 1990, 630). T. Givona veidoklim par prototipiskiem transitīviem verbiem piekrit arī Anna Vežbicka (*Anna Wierzbicka*), norādot, ka prototipiski pārejoši ir verbi, kas nosauc fizisku darbību. Turpat A. Vežbicka norāda, ka prototipiska pārejoša situācija nozīmē mērķtiecīgu cilvēka darbību, kurā dzīva būtne/cilvēks kontrolē un ietekmē „mēmus objektus”: *cērt koku, lauž zaru, kur uguni, cep dzīvnieku, būvē patvērumu* utt. (Wierzbicka 1996, 421). No tā izriet arī prototipisks objekts – objekts, kas nekontrolē notiekošo darbību, nevar to ietekmēt. Jeļena Padučeva (*Елена Падучева*) norāda, ka paciensi (J. Padučeva lietojusi terminu *paciens* vispārinātā nozīmē, ar to saprotot visus objektus) atšķiras darbības vārdu nozīmju dēļ, taču tiem visiem kopīgs tas, ka šīs situācijas dalībnieks tiek pakļauts iedarbībai un dažādām pārmaiņām. Mainīties var kāda parametra nozīmē (*Y palielināja X*), stāvoklis (*Y nomierināja X*), objekts var rasties un pazust (*Y uzbūvēja X; apēda X*) (Падучева 2004, 55).

Prototipisks tiešais objekts ir **cietējs** jeb **paciens** (darītāja darbības mērķis) (Farrell 2005, 14). Cietējs ir semantiskā loma – situācijas dalībnieks, kas pakļauts darītāja veiktajai darbībai. Parasti darbības rezultātā mainās cietēja īpašības, stāvoklis vai novietojums (VPSV 2007, 70; sk. arī Saeed 2009, 153; Van Valin 2005, 24). Frenks Roberts Palmers (*Frank Robert Palmer*) cietēju nodēvējis par dalībnieku, kuru tieši iespaido darītājs, kā arī par darītāja darbības beigu punktu (Palmer 1994, 25). Līdzīgs ir arī Vladimira Plungjana (*Владимир Плу́нзян*) viedoklis par prototipisku objektu, proti, cietēju: tas ir ar apziņu apveltīta darītāja (agensa) darbībā ieliktais enerģijas galapunkts un darbības rezultātā ar to notiek

acīmredzamas fiziskas pārmaiņas (Плунгян 2003, 165). Tas redzams turpmākajos piemēros:

Viņa zina, kā pareizi jāvāra buljons. (K)

Virtuālā AB maksājumu karte netiek izgatavota un izsniegta plastikāta formā .. (K)

Prāvests vispirms nodibināja skolu katoļu bērniem .. (K)

Jumīts kūla Jumalīti, kam necepa biezu klaipu. (K)

Minētajos teikumos nosaukta mērķtiecīga darbība, kurai ir dzīvs darītājs un nedzīvs cietējs, proti, tāds situācijas dalībnieks, kas nevar ietekmēt darbību. Tātad cietējs ietilpst to verbu semantiskajā struktūrā, kuri nosauc fizisku darbību (nevis stāvokli). Tas sasaucas ar A. Vežbickas viedokli, ka prototipisks paciensts ir neanimēts, proti, nedzīvs (Wierzbicka 1996, 421). Arī Inta Freimane, rakstot par pārejošiem trīspersonu verbiem, norāda, ka „tādu verbu leksiskās nozīmēs tātad ir semantiskie elementi ‘dzīvs darītājs (persona)’ + ‘mērķtiecīgi darīt’ + ‘ietekmējams objekts’” (Freimane 2008, 77–78). Semantiskais elements ‘ietekmējams objekts’ liek domāt par to, ka tas nav rīcībspējīgs, dzīvs situācijas dalībnieks, bet gan priekšmets, kas darbības laikā tiek/netiek radīts (kā *buljons*, *skola*, *karte*, *klaips*) vai tiek iznīcināts, piem.,

Cunami nopostīja gandrīz pusi ēku ciematos .. (K)

Vispirms bebrs nokoda apses, tad – bērzus, tagad – melnalkšņus. (K)

Minētajos piemēros gan redzams, ka darītājs ne vienmēr ir persona. Darītājs var būt gan dabas parādība, gan arī dzīvnieks. Taču objekti arī šajos piemēros ir prototipiski cietēji – nedzīvas lietas, kas nespēj kontrolēt situāciju.

Mērķtiecīga darbība var būt vērsta tikai uz nedzīvu objektu, bet arī uz dzīvu objektu, piem., cilvēku. Šāds objekts redzams Deivida Kristala (*David Crystal*) minētajā cietēja definīcijā. Tā ilustrēta ar piemēru *The dog bit the man* ‘Suns sakoda cilvēku’ (Crystal 2008, 354). D. Kristals arī norādījis, ka šajā pašā nozīmē tiek lietoti termini *mērķis* un *saņēmējs* (Crystal 2008, 354). Šajā gadījumā darbības rezultātā nemainās cietēja īpašības vai novietojums, taču cilvēks ir nonācis citā stāvoklī – no vesela cilvēka kļuvis par ievainotu cilvēku. Cietējs dēvēts arī par darbības uztvērēju: *Skolotāja māca bērnus* (sk. Paegle 2003, 123). Šāda interpretācija sasaucas ar A. Vežbickas viedokli par to, ka mērķtiecīgā darbībā, kas vērsta uz cilvēkiem, viņi drīzāk sadarbojas cits ar citu, nevis vienkārši pārdzīvo darītāja veikto darbību, tādēļ tie ir mazāk tipiski pilnīgi pasīvu paciensu lomā (Wierzbicka 1996, 421). Salīdzinot piemērus *Skolotāja māca bērnus*, *Suns sakoda cilvēku* un *Esmu izšāvis visus bebrus* (K), jāteic, ka darbības rezultātā tiešām cieš cilvēks un *bebri*, tātad tie ir prototipiski cietēji, savukārt *bērni* ir mazāk tipiski cietēji. Minētie piemēri atklāj, ka semantisko lomu noteikšana ir cieši saistīta ar darbības vārda nozīmi. Tā kā darbības vārdi *sakost* (‘kožot ievainot’ (LVV 2006, 942)) un *izšaut* (‘šaujot iznīcināt’ (LVV 2006, 443)) nosauc darbību, kas negatīvi iespaido darbības objektu, objekti *cilvēks* un *bebri* šajā gadījumā uztverami kā cietēji. Savukārt darbības vārds *mācīt* (‘izglītēt’ (LVV 2006, 611)) drīzāk saistīts ar subjekta un objekta savstarpēju sadarbību, tādēļ objektu *bērni* varētu saukt arī par darbības izjutēju. Izjutējs jeb ekspieriens ir dalībnieks, kurš jūt kādas jūtas vai

fizioloģiskas sajūtas (Мустайоки 2006, 172), kā arī uztver redzes, dzirdes u. c. informāciju (Плунгян 2003, 165).

Līdz šim aplūkoti objekti ir bijuši vai nu dzīvas būtnes, vai nedzīvi priekšmeti. Tomēr kā vieni, tā otri reāli pastāv īstenībā un ir taustāmi. Taču netrūkst arī tādu piemēru, kuros minētie objekti ir abstrakti, piem.:

.. dažāda satura uzdevumi, praktiskie darbi veicinās prasmī strādāt ar kartēm, kontūrkartēm un mācību literatūru .. (K)

Praktiskie darbi un uzdevumi veidoti, lai nostiprinātu un paplašinātu zināšanas par Āfrikas, Austrālijas, Antarktīdas, Amerikas daudzveidīgo kontinentu un pasaules daļu ģeogrāfiju. (K)

Tomēr arī šādos piemēros nosauktos objektus var dēvēt par cietējiem, jo darbības vārdu nozīme norāda, ka darbības rezultātā gan prasme, gan zināšanas tiks iespaidotas.

Cietējam līdzīga ir semantiskā loma **tēma**. Tēma ir situācijas dalībnieks, kurš darbības laikā tiek pārvietots vai kura vieta tiek raksturota (Crystal 2008, 428; Saeed 2009, 153; Nešpore 2010, 190; arī Падучева 2004, 55), piem., *Zēns aizmeta **bumbu** pāri vārtiem*. Šajā piemērā tēma ir *bumba*, jo tā tiek pārvietota. Cīviet tēma raksturota arī kā dalībnieks, kas pārdzīvo kādas darbības radīto iespaidu (Radford 2004, 190), piem., ***Marija** nokrita*. Šajā gadījumā gan varētu diskutēt par to, vai un cik lielā mērā krišanas rezultātā *Marija* cieš. Taču, tā kā šeit darbības vārds nosauc tikai kustību, varētu piekrist, ka *Marija* ir tēma, nevis cietējs. (Par kustīgiem objektiem sīkāk sk. Nešpore 2011.) Tēma ir arī situācijas dalībnieks, par kuru kaut kas tiek paziņots (Мустайоки 2006, 173), tāpat tēma var būt arī darītāja kāda daļa, kas tiek kustināta (sk. Kuplā 2012), piem., *Es vienmēr ar pateicību dziļi liecu galvu sava skolotāja priekšā* (K) vai *Nedrīkst spert kāju uz privātas zemes* (K). Tātad ar tēmu tiek saprasti visai atšķirīgi objekti. Dž. Saīds skaidrojis atšķirību starp tēmu un cietēju, norādot, ka cietējs ir dalībnieks, kas darbības rezultātā tiek ietekmēts vai mainīts, savukārt ar tēmu saprot dalībnieku, ko darbības rezultātā pārvieto reālā vai ireālā vidē un kas darbības gaitā paliek nemainīgs (Saeed 2009, 155). Tātad būtu jāprecizē cietēja un tēmas definīcijas – **cietējs** ir nedzīvs vai dzīvs situācijas dalībnieks, kas darbības rezultātā kaut kādā mērā tiek izmainīts, bet nekur nepārvietojas, savukārt **tēma** ir situācijas dalībnieks, kurš tiek pārvietots, bet netiek izmainīts, vai arī kurš tiek tikai pieminēts, bet netiek sīkāk raksturots. Tēma tādējādi būtu saistāma ar kustības verbu, kā arī ar runāšanas verbu grupu.

Tēma redzama šādos piemēros:

***Naudu** jau visi grib paņemt.* (K)

Labdarības biedrība saņēma ziedojumus no draudzes locekļiem skolu uzturēšanai. (K)

Pēc kursu beigšanas viņa saņēma diplomu. (K)

.. tu saņemsi vēstuli uz savu pasta kastīti ar paroli tuvāko minūšu laikā. (K)

Minētajos piemēros objekti saistīti ar kustību.

Būdam runīgs, Neds mums izstāstīja stāstus no zeltaču dzīves .. (K)

*Viņi ātri izstāstīja savus **piezīvojumus**.* (K)

*Viņš izzīņo baigo **gigamegaprojektu**, bet kad viss nobrūk, aizlaižas tālēs zilajās.* (K)

Šajos piemēros tēma saistīta ar runāšanas verbiem.

Kā iepriekš norādīts, tēma var būt arī situācijas dalībnieks, kas runājot tiek pieminēts, taču netiek raksturots. Tas redzams piemērā: *Dievmātes baznīca glabā vērtības, kas liecina par dažādu mākslas stilu pastāvēšanu un mijiedarbību Rīgā* (K). Tiek nosaukts objekts, bet nekas vairāk par to netiek stāstīts. To pašu varētu attiecināt arī uz iepriekšējiem piemēriem ar kustības vai runāšanas verbiem, kuros arī tikai nosaukti objekti, sīkāk tos neraksturojot.

Vēl viena tiešā objekta loma ir **stimuls** jeb **percepts**. Tas ir informācijas avots vai dalībnieks, kas darbības subjektā izraisa kādas sajūtas, emocijas (Плунгян 2003, 165; Saeed 2009, 154; sk. arī Van Valin 2005); arī tas, ko uztver. Tādēļ šo semantisko lomu iespējams saukt arī par uztvērumu (sk. Kuplā 2012). Stimuls ir to verbu semantiskajā struktūrā, kuros subjekts ir izjutējs (izjutēja lomas skaidrojumu sk. iepriekš). Stimula jeb uztvēruma loma ir piemēros, kuros ir kāds no uztveres verbiem, piem.:

Šeit ir iespējams .. lasīt spēļu aprakstus, skatīties prezentācijas .. (K)

Sākumā arī datu bāze bija aplūkojama tikai Akadēmiskās bibliotēkas lokālajā tīklā .. (K)

*Eiropas pilsētu maršrutu plānotājs uzrāda ceļu kartē, detalizētu brauciena **aprakstu un attālumu**.* (K)

Aplūkotajos piemēros ir nosaukti ar redzi uztverami objekti.

*.. skatītājs un klausītājs uzzina pirmos **jaunumus**, iegūst pirmās **emocijas, sajūt vilšanās**.* (K)

*Vēl raidījums sola interesantus **konkursus**, izklaides **ziņas**, kā arī **ieskatu** jaunajām ģimenēm aktuālos sociālajos jautājumos.* (K)

Savukārt šajos piemēros stimuli ir gan ar redzi, gan ar dzirdi uztverami.

Nākamajos teikumos nosaukti stimuli, kas uztverami ar garšu, piem.:

*Cepumos sagaršoju smalku lavandas **niansi**.* (K)

*.. pusdienās pasniegto prosas **biezputru nogaršoja** arī „Bauskas Dzīve”.* (K)

Savukārt turpmākajos piemēros minēti stimuli, kas uztverami ar ožu:

*Māte saoda cigarešu **smaku**.* (K)

*Pasmaržoja bērza darvas **ziēpes un saviebas** ..* (K)

Objekta lomas visbiežāk tiek aplūkotas piemēros, kuros minēti dažādi konkrēti priekšmeti, lietas vai parādības. Taču valodā netrūkst piemēru, kuros pie pārejoša verba ar lietvārdu nosaukts abstrakts nojēgums, ko nevar aptaustīt, sagaršot, izmērīt vai kā citādi objektīvi raksturot. Tie ir nojēgumi, kas saistīti ar cilvēku kā intelektuālu būtņi, ar cilvēka garīgo darbošanos, piem., *prieks, laime, mīlestība, draudzība* u. c.:

Es te saožu nepatīkšanas. (K)

Cilvēks lauza maizi [...] un mērca medū, [...] un izgaršoja meža brīvību. (K)

Abos piemēros uztveres verbi *saost* un *izgaršot* lietoti pārnestā nozīmē; nosauktos stimulus realitātē nav iespējams uztvert ar attiecīgajām maņām.

Līdzīgi arī nākamajā teikumā izteikts stimul:

*Jaunā Creation Baumann audumu kolekcija Joy izstaro dzīvesprieku un iedvesmo. (K) Darbības vārds *izstarot* nozīmē ‘radīt, izplatīt ko staru vai starojuma veidā. *Pārn.*: Acis izstaro prieku, sirsnību’ (LVV 2006, 441).*

Atsevišķi aplūkojami piemēri, kuros līdzās pārejošam verbam ir minēts procesa nosaukums akuzatīvā, tādējādi veidojot pārejošu konstrukciju V + Obj_{Akuz} piem.:

Naukšēnu pagastā izsludināts konkurss par tiesībām veikt ūdenssaimniecības attīstību pagastā .. (K)

Turklāt šādā konstrukcijā darbības tiešais objekts ir izteikts ar apzīmētāju ģenitīvā (tas piemēros pasvītrots ar punktotu svītru). Turpmākajos teikumos redzams, ka šādu pārejošo konstrukciju – procesa nosaukumu kopā ar pārejošo darbības vārdu – var aizstāt ar deverbālā lietvārda motivētājverbu. Tātad aplūkoto konstrukciju *veikt ūdenssaimniecības attīstību* var aizstāt ar vārdkopu *attīstīt ūdenssaimniecību* (šeit un turpmāk treknraksts un pasvītrojums ar divām svītrām atspoguļo vārdu savienojuma nozīmes koncentrēšanos attiecīgajā darbības vārdā).

Iecerēts ar ERAF atbalstu izbūvēt artēzisko aku, [...], veikt trīs artēzisko aku skalošanu un vienas akas tamponēšanu .. (K) – skalot trīs akas un tamponēt vienu aku.

Tiks veikta ūdensapgādes tīklu izbūve 1415 metru garumā .. (K) – izbūvēt tīklu.

Šī firma lieto tīklā saslēgtus 200 datorus, lai veiktu kompleksus modeļu aprēķinus. (K) – aprēķināt modeļus.

.. programmu instalāciju vajadzēja veikt paša spēkiem. (K) – instalēt programmas.

Tā kā ECU ir pieslēgts dažādiem vitāli svarīgiem auto mezgliem, ir vieglāk veikt auṡo diagnostiku. (K) – diagnosticēt auto.

Lai minētajos piemēros varētu noteikt objekta tipu, svarīgs ir tieši procesa nosaukums. Šajos teikumos objekti saistīti ar dažādām pārmaiņām, tādēļ tie ir cietēji.

Šiem piemēriem struktūras ziņā līdzīgi ir nākamie piemēri, jo arī tajos vārdu savienojumu (pārejošo verbu kopā ar lietvārdu) var aizstāt ar lietvārda motivētājverbu:

Darba intervijā sievietei vai vīrietim nedrīkst uzdot jautājumu par ģimenes stāvokli vai bērniem. (K) – nedrīkst jautāt par ģimenes stāvokli vai bērniem.

Apelācijas padome var pieņemt lēmumu par pieteikuma atkārtotu izskatīšanu. (K) – var lemt par pieteikuma atkārtotu izskatīšanu.

ES valstis trešdien nespēja panākt vienošanos, vai atļaut blokā ievest ģenētiski modificētus kartupeļus. (K) – nespēja vienoties, vai atļaut ..

Sākotnējā stadijā nekādus sīkākus komentārus sniegt nevarēšu, jo tā ir komercinformācija .. (K) – nevarēšu komentēt (ko).

Šajos piemēros, aizstājot darbības vārdu un tam pakārtoto deverbālo lietvārdu ar darbības vārdu, mainās teikuma semantiskās un sintaktiskās struktūras attieksmes. Teikuma semantiskajā struktūrā ir gan darbība, gan darbības ietekmētais objekts, taču teikuma sintaktiskajā struktūrā to var izteikt divējādi – predikāts nosauc darbību/procesu/stāvokli un objektu eksplicīti vai arī objekts tiek implicēts predikātā. Ja objekta nosaukums tiek implicēts predikātā, veidojas asimetrija starp teikuma semantisko un sintaktisko struktūru.

Aplūkojot šos piemērus, jāsecina, ka tajos nosauktas garīgas darbības un to objekti. A. Mustajoki norādījis, ka šādos gadījumos darbība tikai nosacīti ir vērsta uz objektiem, tādēļ autors ieteicis lietot terminu *tēma* (Мустаюки 2006, 166). Arī šī raksta autorei analizēto teikumu sakarā iederīgs liekas termins *tēma*. Gadījumos, kad objekts nepastāv reālajā īstenībā, bet rodas subjekta apziņā, Ieva Kuplā minējusi terminu *uztveres tēma* (sk. Kuplā 2012), taču šī raksta autorei šķiet, ka šāds termins liek domāt par uztveres verbu nozīmes struktūru, tādēļ vēl būtu jādomā, kā precīzāk nosaukt šādas abstraktas tēmas.

Analizējot teikumus ar procesa nosaukumu objekta pozīcijā, latviešu valodā konstatējami arī tādi piemēri, kuros objekts ietver veselu propozīciju jeb lietu stāvokli (par to sk. Мустаюки 2006, 166):

.. nolēma atbalstīt likumprojekta apspriešanu. (K)

Uzņēmums apņemas nodrošināt datu bāzes esamību. (K)

Minētajos piemēros koncentrētā veidā ir izteiktas divas propozīcijas. Par to iespējams pārliecināties, pārveidojot teikumus: *nolēma atbalstīt to, ka likumprojekts tiek apspriests* un *uzņēmums apņemas nodrošināt to, ka datu bāze eksistē*.

Raksta nobeigumā jāsecina, ka latviešu valodā var runāt par šādiem objektu tipiem: cietēju, tēmu un stimulu, taču to norobežošana lielākoties atkarīga no darbības vārdu nozīmēm. Turpmāk vēl būtu jādomā, kā precīzāk nosaukt ar domāšanu saistītu darbību (garīgu darbību) objektus, kas šajā rakstā pagaidām saukti par tēmām.

Avoti

1. K – Līdzsvars mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss. Pieejams: <http://www.korpuss.lv>
2. LVV 2006 – Latviešu valodas vārdnīca. 2006. Rīga: Avots.

Teorētiskā literatūra

1. Crystal, David. 2008. *A dictionary of linguistics and phonetics*. 6th ed. Oxford: Blackwell Publishing.

2. Farrell, Patrick. 2005. *Grammatical relations*. New York: Oxford University Press.
3. Foley, William Auguste, Van Valin, Robert Detrick. 1984. *Functional Syntax and Universal Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Freimane, Inta. 2008. *Trešā persona latviešu verbu sistēmā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
5. Гак, Владимир Григорьевич. 2000. *Теоретическая грамматика французского языка*. Москва: Добросвет.
6. Givón, Talmy. 1990. *Syntax: A Functional-Typological Introduction*. Vol. II. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
7. Kuplā, Ieva. 2012. *Kustības verbu daudznozīmība*. Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozares latviešu sinhroniskās valodniecības apakšnozarē. Rīga: Latvijas Universitāte.
8. Мустайоки, Арто. 2006. *Теория функционального синтаксиса. От семантических структур к языковым средствам*. Москва: Языки славянской культуры.
9. Nešpore, Gunta. 2010. Pārvietošanās verbu apkaime raksturojošo semantisko lomu tipoloģija un to nošķiršanas problēmas. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums*. 14 (1). Liepāja: LiePA, 189–196.
10. Nešpore, Gunta. 2011. Pārvietošanās verbu semantiskā apkaime: kustīgā objekta leksiskā nozīme. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums*. 15 (1). Liepāja: LiePA, 232–240.
11. Падучева, Елена Викторовна. 2004. *Динамические модели в семантике лексики*. Москва: Языки славянской культуры.
12. Paegle, Dzintra. 2003. *Latviešu literārās valodas morfoloģija*. I daļa. Rīga: Zinātne.
13. Palmer, Frank Robert. 1994. *Grammatical roles and relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
14. Плунгян, Владимир Александрович. 2003. *Общая морфология: Введение в проблематику*. Изд 2-е, исправленное. Москва: Едиториал УРСС.
15. Radford, Andrew. 2004. *English Syntax: An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
16. Saeed, John. 2009. *Semantics*. 3rd edition. Oxford: Blackwell Publishing.
17. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. 2007. Sast. Bušs, O., Joma, D., Kalnača, A., Lokmane, I., Markus, D., Pūtele, I., Skujiņa, V. (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
18. Van Valin, Robert Detrick. 2005. *An Introduction to Syntax*. Cambridge: Cambridge University Press.
19. Vogina, Līga. 2010. Ar datīvu izteiktās semantiskās lomas mūsdienu latviešu valodā. *VALODA – 2010. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XX*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 262–271.
20. Wierzbicka, Anna. 1996. *Semantics: Primes and Universals*. Oxford: Oxford University Press.

Summary

Object as a generalized semantic role subsumes different, more concrete semantic roles. The level of generalization usually is based upon the aim of investigation. Well known is division of direct and indirect objects. Each of these two roles can be divided into smaller object roles, but the number and definitions of objects vary from one author to another. Usually the Patient and Theme are described because of their prototypicality.

The aim of this article is to describe direct object roles – Patient, Theme and Stimulus – in Latvian and to analyze examples with abstract nouns as object. The investigation shows that transitive verbs can attach abstract nouns with the meaning of process in an object position, e. g.:

<i>veikt</i>	<i>ūdenssaimniecības</i>	<i>attīstīšanu</i>
do.INF	water_handling_facilities.GEN	development.ACC
‘to develop water handling facilities’		

and

<i>veikt</i>	<i>aku</i>	<i>skalošanu</i>
do.INF	well.GEN.PL	rinsing.ACC
‘to rinse wells’		

The formal objects in these sentences are abstract nouns describing processes, but the real direct objects of the situations are expressed with the attribute in genitive. In Latvian these word groups can be replaced with appropriate verb. In such case the position of object is occupied by the attribute i. e. the attribute becomes an object expressed with accusative: *attīstīt ūdenssaimniecību* (‘to develop water handling facilities’), *skalot akas* (‘to rinse wells’).